

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Dan rest nog de hamvraag: had Freud een seksuele verhouding met zijn schoonzus, zoals allerlei mensen hebben beweerd? Er zou zelfs een abortus van gekomen zijn. Uit de nu integraal gepubliceerde correspondentie tussen Freud en Minna blijkt dat dit niet het geval was. Nadat deze brieven waren vrijgegeven is Peter Gay ze als eerste gaan raadplegen in de Library of Congress in Washington en ook hij was al tot deze conclusie gekomen (1990, p. 164-179). Maar hij signaleerde toch twee zeer opvallende zaken: uit de cruciale periode waarin Freud en Minna veel samen reisden zouden brieven merkwaardigerwijze verdwenen zijn en bovendien zou Freud Minna hebben aangeschreven op een wijze die alleen tussen gelieven gebruikelijk is. Maar blijkbaar kan ook een gerenommeerd historicus zich vergissen, want deze beweringen blijken allebei onjuist. Wat Gay aanzag voor een met potlood toegevoegde doorlopende nummering blijkt slechts een jaartal te zijn — de details zijn te ingewikkeld om kort uit te leggen — en de ‘gewraakte’ aansprektitels blijken slechts voor Martha bestemd, voor wie Freud soms stukken brief toevoegde aan brieven voor Minna zoals Martha dat omgekeerd deed voor haar *Einziger*. Freud spreekt Minna aan met *Liebe Minna* of *Liebes Schwesterchen*, maar *Liebchen* en *Schatz* blijven gereserveerd voor Martha. In latere jaren schrijven ze elkaar alle drie aan met *Geliebte(r) Alte(r)*. Dus op grond van deze correspondentie mogen we concluderen: Freud had geen affaire met zijn schoonzus. Maar omdat het zo’n prikkelend gegeven is en omdat het moeilijk is te bewijzen dat zo iets *niet* heeft plaatsgehad, zal het gerucht regelmatig blijven opduiken. Om af te sluiten twee fraaie formuleringen van Freud. Wanneer hij in zijn werk weer iets nieuws gaat ondernemen noteert hij: ‘De moeite is zeker, succes onzeker, maar zeker is: geen succes zonder moeite’ (6 juli 1883, p. 62). Over het lange wachten op een einde aan de scheiding: ‘De ellende [Qual] maakt de tijd lang, de vreugde maakt hem kort’ (23 augustus 1884, p. 85).

Literatuur

GAY, P. (1990). *Reading Freud — Explorations & Entertainments*. New Haven/Londen: Yale University Press.

Noot

- 1 Verreweg de meest uitgebreide en belangrijkste correspondentie die we aan deze wrede scheiding te danken hebben is die tussen Freud en zijn verloofde Martha, de zogenaamde *Brautbriefe*, meer dan vijftienhonderd brieven. Aan de integrale uitgave hiervan wordt gewerkt door I. Grubrich-Simitis, G. Fichtner en A. Hirschmüller. Het zal waarschijnlijk een uitgave in vijf banden worden die tegelijk zullen verschijnen, in 2008.

De droom is eeuwig

Bespreking van

HARRY STROEKEN (2005). *Dromen — Brein en betekenis*. Amsterdam: Boom.
ISBN 90 8506 123 7, 303 pp., €27,50

MARC HEBBRECHT

Er is al lang behoefte aan een Nederlands overzicht van de droomtheorie waarin de huidige stand van zaken wordt vergeleken met de klassieke opvattingen van Freud, zoals in zijn magnum opus van 1900 uiteengezet.

Het is lovenswaardig dat Harry Stroeken dit project op zich genomen heeft. In zijn typische verhalende stijl weet Stroeken als geen ander de belangstelling van de lezer te wekken. Het boek is niet alleen toegankelijk voor een breed publiek, het biedt ook een opfrissing voor de analyticus en opent deuren naar randgebieden zoals de neurobiologie, de theologie en de literatuurwetenschap.

Toen ik het boek las, was ik vooral benieuwd naar de actualiteitswaarde. Moeten we de freudiaanse droomtheorie terzijde schuiven? Dit is de vraag die me tijdens het

lezen van dit boek bezighield. Het was dan ook een hele opluchting in het besluit van het boek te lezen dat de droom een bij uitstek subjectief gebeuren is dat lastig te meten is. In onze tijdgeest is er misschien weinig wetenschappelijke belangstelling voor droominterpretatie, maar we stellen toch vast dat mensen van alles over hun dromen willen weten. De nieuwsgierigheid naar de betekenis van de droom is van alle tijden: vroeger bevatten dromen een belangrijke (transcendente) boodschap van de godheid, nu berichten ze ons over wat er binnen onszelf gebeurt. Dromen vormen ons privétheater, ze behoren tot onze persoonlijke intimiteit en onthullen iets wezenlijks over onszelf. De droom onthult, drukt een conflict soms directer en beeldender uit, de droom liegt niet en zal vaak iets uitdrukken wat buiten de taal ligt.

Maar hoe denken we nu over de droom? Wat Stroeken levendig en plastisch beschrijft, zal ik in een notendop opsommen:

- 1 De droom is niet de enige weg naar het onbewuste. In de droom ligt het onbewuste niet voor het grijpen. In psychotherapie is het essentieel dat de dromer zelf geïntrigeerd raakt en plezier krijgt in het werken met zijn dromen.
- 2 De manifeste droom op zich is analytisch waardevol. Sommige dromen zijn meteen doorzichtig. Gewoonlijk zit er meer agressie dan vriendelijkheid in dromen. Doorgaans hebben emoties als vrees, boosheid, verwarring en angst de overhand op positieve emoties.
- 3 De droom wordt meer dan in Freuds tijd begrepen als een communicatie. De droom zegt iets over hoe de patiënt de therapeut ziet. Dit hoeft niet te betekenen dat we de overdracht idealiseren en er een exclusieve en agressieve focus op leggen want dan dwingen we de patiënt in ons standpunt. Integendeel, de patiënt wordt uitgenodigd de droomelementen op een speelse wijze te verbinden met zijn beleefde heden

en verleden. Het uitgangspunt blijft dat de dromer zelf de enige is die kan vertellen wat de droom betekent. We zijn wel afgestapt van het archeologische model van Freud en de nadruk op het ontcijferen van de droom als een rebus. Anderzijds kunnen de dromen die de analyticus heeft over zijn patiënt, helpen te begrijpen wat er bij de patiënt aan de hand is. Tegenoverdrachtsdromen zijn dikwijls aanwijzingen van een sterke agressieve en/of erotische overdracht die nog niet als dusdanig herkend wordt.

- 4 De droom kan nog steeds gezien worden als een vervormde uitdrukking van een onbewuste wens die als bevredigd wordt uitgebeeld, zoals in een geslaagde cartoon. Maar andere visies zijn eveneens geldig. Dromen zijn dramatische uitbeeldingen van situaties die bestaan in de innerlijke realiteit (Fairbairn). De droom is een spontaan zelfportret van de actuele situatie van het onbewuste. De droom heeft een bedoeling; soms betreft het een voorbereidende schets of plan (Jung). Figuren in de droom kunnen opgevat worden als gepersonifieerde trekken van de persoonlijkheid van de dromer. Men kan ook delen van zichzelf uitdrukken in verschillende figuren. Dromen hebben een zelfcreatieve functie. Ze zijn niet noodzakelijk obscuur, noch gecensureerd maar dikwijls transparant en niet bewerkt. Ze openbaren duidelijke betekenisvolle, niet vermomde en conflictueuze thema's waarvan het de moeite loont er notitie van te nemen.
- 5 De 'remslaap' is niet het fysiologische equivalent van dromen. Ook in de 'n-rem-fasen' is er sprake van mentale activiteit. Maar men kan zich gemakkelijker dromen herinneren wanneer men tijdens de remslaap wakker gemaakt wordt. Wie slaapt, herinnert zich achteraf hoogstens één procent van de psychische activiteit die zich tijdens de slaap afspeelt.

- 6 Dromen kunnen geen biografische herinneringen in beeld brengen die betrekking hebben op gebeurtenissen die zich afspeelden voor de leeftijd van drie jaar. Wat Freud hierover in *De Wolfenman* schreef, moet met een korrel zout genomen worden!
- 7 In de jaren 1980-90 leek de activatiesynthesehypothese van Hobson de bevindingen van het psychoanalytische droomonderzoek te weerleggen. Nu beweegt de slinger terug in de andere richting: de neurobiologische onderzoekers die momenteel actief zijn, lijken Freud gelijk te geven. De meest recente bevindingen gaan weer in de richting van: dromen zijn betekenisvol.
- 8 Ondanks het vele onderzoek weet men nog niet waarom we dromen. Is het om het geheugen op te ruimen en te stimuleren? Of om problemen te hanteren en op te lossen? Om tot rust te komen en nieuwe krachten op te doen? Of om het aangeleerde laten bezinken? De droom is meer dan de behoeder van de slaap. Wellicht slapen we om te kunnen dromen.
- 9 Onder invloed van geneesmiddelen kunnen de aard, de helderheid, de frequentie van onze dromen veranderen. Psychische decompensaties (psychose, depressie, verslaving) en het herstellen ervan gaan gepaard met veranderingen in het droomleven. Zo zijn er dromen die een psychotische desintegratie aankondigen.
- 10 Over de waarde van droomsymboliek hebben we nog meer twijfels dan Freud. Maar dromen bevatten soms signalen van belangrijke dingen waar we in het gewone leven aan voorbijgaan. Zo kan men via een droom het bestaan van een ziekte ontdekken. Soms kan men een gans leven op één droom bouwen. Maar religieuze dromen zijn zeldzaam.

Dit alles wordt overgoten met dromen uit Stroekens praktijk maar ook met voorbeelden uit de Bijbel, uit de Griekse oud-

heid en uit de hedendaagse literatuur (Reve, Douwes, Stahlie, Voskuil). Stroeken schreef alweer een mooi boek, dat me doet verlangen naar meer. Hij had bijvoorbeeld de relatie tussen droom en poëzie meer kunnen belichten. Ella Sharpe schreef ooit een mooi artikel over het gebruik van poëtische procedés in de droom. En waarom zo weinig links naar het surrealisme en het magisch realisme? Vergeefs zocht ik naar de typische 'droom van de wijze baby', beschreven door Ferenczi en ook 'de droom in de droom' vond ik niet terug. Graag had ik enkele beschouwingen gelezen over hoe Bion ons denken over de droom heeft gewijzigd en dan komen auteurs als Meltzer, Ogden en Ferro in mijn gedachten. Het komt door de stijl van Stroeken — het lijkt op champagne: fris, sprankelend, lekker, licht en toch van kwaliteit. Ik krijg er opnieuw zin in!

Over liefde en haat

Bespreking van

PATRICK MEURS (2004). *Gevoelsambivalentie — Het wonderlijke samenspel van liefde en agressie*. Haverlee: LannooCampus. ISBN 90 209 5661 2, 400 pp., € 39,95

WILLEM HEUVES

Een van de problemen met de psychoanalytische theorie is gelegen in het telkens weer onduidelijk gedefinieerd worden van de kernconcepten. Beruchte voorbeelden zijn 'projectieve identificatie', 'overdracht' en 'tegenoverdracht'. Maar ook bijvoorbeeld de omschrijving van afweermechanismen laat een waaier aan geaccepteerde omschrijvingen zien. Niet alleen vanuit wetenschappelijk oogpunt is dat onacceptabel, maar ook de klinische praktijk verlangt helder taalgebruik. Deze conceptuele verwarring heeft ertoe bijgedragen dat de we-